

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен төлем қабілеттілігін талдауды автоматтандыру

М.Б.Амиркулова¹, Т.М.Маратов²

¹Э.ғ.м., «Бухгалтерлік есеп және аудит» кафедрасының аға оқытушысы

² «Есеп және аудит» мамандығы бойынша 1 курс магистранты
maral_1970@mail.ru.

^{1,2}Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме. Мақалада кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау үшін автоматтандырылған ақпараттық технологияларды енгізу қарастырылады. Қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігін талдауды автоматтандыру үшін деректер базасы әзірленеді.

Кілт сөздер: деректер қоры, автоматтандырылған ақпараттық технологиялар, қаржылық тұрақтылық, төлем қабілеттілігі, сұраныс, нысан, есеп.

Қаржылық жағдайды талдау кәсіпорындар үшін өзекті проблема болып табылады, сондықтан ақпараттың шынайылығына және оны өңдеу жылдамдығына қойылатын жоғары талаптарды болжайды. Бұл талаптардың орындалуы автоматтандырылған ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы, атап айтқанда деректер базасын құру арқылы мүмкін болады.

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен төлем қабілеттілігін талдауды автоматтандыру үшін деректер базасын әзірлеу ақпаратты өңдеу уақытын қысқартуға және негізгі көрсеткіштерді есептеуге, олардың сақталуын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Деректер базасының көмегімен бухгалтерлік баланстың баптары бойынша деректерді есепке алу, атап айтқанда айналым және айналымнан тыс активтерді, меншікті капиталды, ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді міндеттемелерді есепке алу жүзеге асырылатын болады. Көрсеткіштер негізінде қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігі коэффициенттерінің есебі жүргізілетін болады.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайы – бұл шаруашылық жүргізуші субъектінің өз қызметін қаржыландыру және өз міндеттемелері бойынша уақытында есеп айырысу қабілетін белгілі бір сәтте көрсететін күрделі экономикалық санат.

Қаржылық тұрақтылық – кәсіпорынның кірістерінің оның шығындарынан тұрақты асып кетуін, кәсіпорынның ақша қаражатымен еркін маневр жасауды және оларды тиімді пайдалануды, өнімді өндіру мен өткізудің үздіксіз процесін қуәландыратын сипаттама. Қаржылық тұрақтылық барлық өндірістік шаруашылық қызмет процесінде қалыптасады және кәсіпорынның жалпы тұрақтылығының басты компоненті болып табылады [1].

Төлем қабілеттілігі – кәсіпорынның сауда, несие және төлем сипатындағы өзге операциялардан туындайтын өздерінің төлем міндеттемелерін уақытылы орындау қабілеті. Төлем қабілеттілігін бағалау нақты күнге жүргізіледі, алайда оның субъективті сипаты мен нақтылықтың әртүрлі дәрежесін ескеру қажет.[1]

Қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігін талдау үшін мынадай коэффициенттер пайдаланылады: автономия коэффициенті; қаржылық тәуелділік коэффициенті; қарыз және меншікті қаражат арақатынасының коэффициенті; қаржылық тұрақтылық коэффициенті; меншікті айналым қаражатын қамтамасыз ету коэффициенті; материалдық қорлардың меншікті айналым қаражатымен қамтамасыз ету коэффициенті; меншікті капиталдың маневрлік коэффициенті.

Төлем қабілеттілігінің негізгі коэффициенттері: абсолютті өтімділік коэффициенті; жылдам өтімділік коэффициенті; ағымдағы өтімділік коэффициенті.

Талдау үшін бастапқы деректер бухгалтерлік баланс болып табылады. Жобаланатын деректер қорының көмегімен көптеген есептерді шешуге болады. ДБ есептерін екі түрге бөлуге болады: көрсеткіштерді есепке алу есептері және коэффициенттерді есептеу есептері.

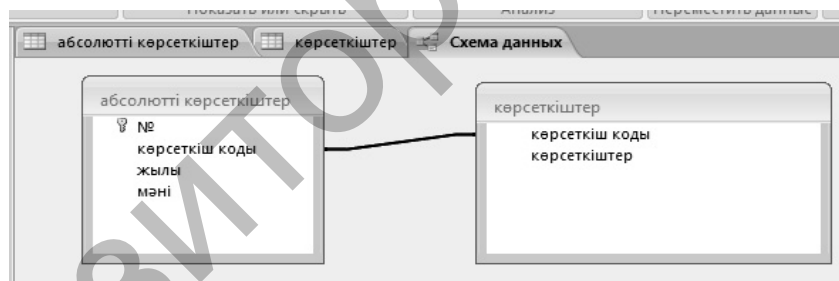
Есепке алу міндеттеріне мыналар жатады: айналымнан тыс активтерді есепке алу; айналым активтерін есепке алу; қорларды есепке алу; ақша қаражатын есепке алу; меншікті капиталды есепке алу; қысқа мерзімді міндеттемелерді есепке алу; ұзақ мерзімді міндеттемелерді есепке алу; қарыз қаражатын есепке алу; баланс валютасын есепке алу;

Көрсеткіштерді есептеу міндеттеріне мыналар жатады: автономия коэффициенттерін есептеу; қаржылық тәуелділік коэффициенттерін есептеу; қарыз және меншікті қаражат арақатынасының коэффициенттерін есептеу; қаржылық тұрақтылық коэффициенттерін есептеу; меншікті айналым қаражатын қамтамасыз ету коэффициенттерін есептеу; материалдық қорлардың меншікті айналым

қаражатымен қамтамасыз етілу коэффициенттерін есептеу; меншікті капиталдың маневрлік коэффициенттерін есептеу; абсолюттік өтімділік коэффициенттерін есептеу; жылдам өтімділік коэффициенттерін есептеу; ағымдағы өтімділік коэффициенттерін есептеу. Бастапқыда әрбір көрсеткіш «Абсолютті көрсеткіштер» кестесіне енгізіледі. Олардың негізінде қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігі коэффициенттерін одан әрі есептеу жүргізіледі.

Автономия коэффициенті кәсіпорынның қарыз қаражаттарынан тәуелсіздігін сипаттайды және кәсіпорынның барлық қаражатының жалпы құнындағы өз қаражатының үлесін көрсетеді. Қаржылық тәуелділік коэффициенті қаржы ресурстарының жалпы сомасының қанша бірлігі меншікті қаражат көздерінің бірлігіне тиесілі екенін көрсетеді. Қаржылық тәуелділік коэффициентінің төмендеу үрдісі оң болып саналады. Қарыз және меншікті қаражат арақатынасының коэффициенті тартылған қаражаттың әрбір бірлігіне қанша бірлігі тиесілі екенін көрсетеді. Қаржылық тұрақтылық коэффициенті активтің қандай бөлігі тұрақты көздер есебінен қаржыландырылатынын, яғни кәсіпорын өз қызметінде ұзақ уақыт бойы пайдалана алатын қаржыландыру көздерінің үлесін көрсетеді. Меншікті айналым қаражатын қамтамасыз ету коэффициенті ағымдағы қызметті қаржыландыру үшін ұйымда меншікті қаражаттың жеткіліктілігін көрсетеді. Материалдық қорлардың меншікті айналым қаражатымен қамтамасыз етілу коэффициенті қорлар мен шығындардың қай бөлігі өз көздері есебінен қаржыландырылатынын көрсетеді. Меншікті капиталдың маневрлік коэффициенті кәсіпорынның меншікті айналым капиталының деңгейін қолдау және қажет болған жағдайда меншікті көздер есебінен айналым қаражатын толықтыру қабілетін көрсетеді. Абсолюттік өтімділік коэффициенті қысқа мерзімді борыштық міндеттемелердің қандай үлесі ақша қаражаты және олардың нарықтық бағалы қағаздар мен депозиттер түріндегі баламалары, яғни іс жүзінде мүлдем өтімді активтер есебінен өтелуі мүмкін екендігін көрсетеді. Жылдам өтімділік коэффициенті егер жағдай шын мәнінде сыни тұрғыдан болса, ағымдағы міндеттемелерді қанша өтеуге болатынын көрсетеді, бұл ретте тауар-материалдық қорлардың ешқандай тарату құны жоқ деген болжамға сүйенеді. Ағымдағы өтімділік коэффициенті компанияның тек айналым активтері есебінен ағымдағы (қысқа мерзімді) міндеттемелерді өтеу қабілетін көрсетеді.

Жоғарыда аталған міндеттерді шешу және оларды қалыпқа келтіру үшін қажетті деректерді талдағаннан кейін деректер базасының схемасы алынады (сурет.1)

Сурет 1. Деректер қорының схемасы

Жобаланатын ДБ нормаланған 2 қатынастарды қамтиды. «Абсолюттік көрсеткіштер» бірінші қатынасы 4 атрибуттан тұрады: реттік нөмірі, жылы, көрсеткіш коды және оның мәні. «Көрсеткіштер» екінші қатынасы 2 атрибуттан тұрады: көрсеткіш коды және көрсеткіштер. Атрибуттар арасында қарым-қатынаста толық функционалдық тәуелділік бар. Әрбір қатысты кілттің графикалық символы бастапқы кілтті білдіреді.

ДБ тиімді құру үшін әрбір атрибутқа деректер түрі, қысқаша сипаттамасы, атрибуттың мақсаты, талап етілетін қасиеттері көрсетілген объектілер сипаттамасының алдын ала рәсімделген кестесін пайдаланған жөн.

ДБ мақсаты ақпаратты сақтау және жылдам іздеу мүмкіндігін ғана емес, сонымен қатар деректерді автоматтандырылған өңдеу мүмкіндігін де қамтиды. Бұл сұраныстар арқылы мүмкін болады.

Сұраныс – бұл деректер базасынан қажетті ақпаратты таңдау құралы. Сұраныстың бірнеше түрі бар: таңдау, жаңарту, айқас сұраныс, кестелерді жасау және т.б. Көбінесе іріктеуге сұраныстар қолданылады. Жобаланатын деректер базасында қойылған міндеттерге сәйкес әртүрлі түрдегі сұраныстар пайдаланылады.

Сұраныстардың ең көп таралған түрлерінің бірі іріктеуге арналған сұраныс болып табылады. Таңдау үшін қарапайым сұраныс бір немесе бірнеше кестелерден деректерді шығарып, оларды кесте

режимінде көрсетуге арналған. Осы мысалда «Абсолютті көрсеткіштер» жалпы кестесінен бізді қызықтыратын белгілі бір көрсеткіштер ғана таңдалады. Сұранысты орындау нәтижесінде іріктеу шартына сәйкес кесте қалыптастырылады. Сол тәсілмен қалған көрсеткіштерді іріктеуге сұраныс жасалады.

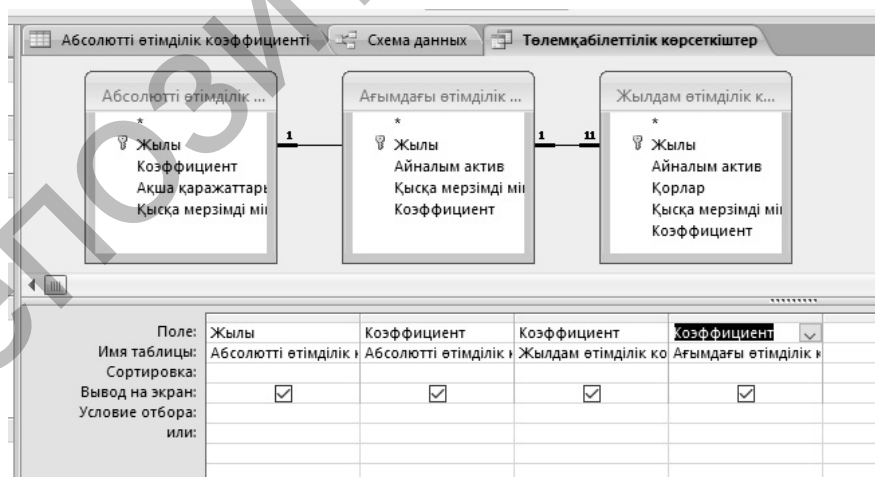
Келесі кезең қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігінің коэффициенттерін есептеу есептік өріспен іріктеуге сұраныс арқылы жүргізіледі. Сұранысқа әрбір коэффициентті есептеу формуласымен «Коэффициент» өрісі қосылады. Формулада функциялар, сандар, басқа өрістерге сілтемелер болуы мүмкін. ДБ-да қолданылатын коэффициенттерді есептеуге арналған формулалар берілген (кесте 2).

Кесте2

Коэффициенттерді есептеуге арналған формулалар

Коэффициент	Формула
Автономия коэффициенті	Коэффициент: [Меншікті капитал].[Мәні]/[Баланс валютасы].[Мәні]
Меншікті капиталдың маневрлік коэффициенті	Коэффициент: ([Меншікті капитал].[Мәні]/[Айналымнан тыс актив].[Мәні])/[Меншікті капитал].[Мәні]
Меншікті айналым қаражаты материалдық қорларын қамтамасыз ету коэффициенті	Коэффициент: ([Меншікті капитал].[Мәні]/[Айналымнан тыс актив].[Мәні])/[Қорлар].[Мәні]
Меншікті айналым қаражатын қамтамасыз ету коэффициенті	Коэффициент: ([Меншікті капитал].[Мәні]/[Айналымнан тыс актив].[Мәні])/[Айналым активі].[Мәні]
Заемдық және меншікті қаражаттың арақатынасы	Коэффициент: [Қарыз қаражаты].[Мәні]/[Меншікті капитал].[Мәні]
Қаржылық тәуелділік коэффициенті	Коэффициент: ([Ұзақ мерзімді міндеттемелер].[Мәні] + [Қысқа мерзімді міндеттемелер].[Мәні])/[Баланс валютасы].[Мәні]
Қаржылық тұрақтылық коэффициенті	Коэффициент: ([Ұзақ мерзімді міндеттемелер].[Мәні] + [Меншікті капитал].[Мәні])/[Баланс валютасы].[Мәні]
Абсолютті өтімділік коэффициенті	Коэффициент: [Ақша қаражаттары].[Мәні]/[Қысқа мерзімді міндеттемелер].[Мәні]
Жылдам өтімділік коэффициенті	Коэффициент: ([Айналым активі].[Мәні]/[Қорлар].[Мәні])/[Қысқа мерзімді міндеттемелер].[Мәні]
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	Коэффициент: [Айналым активі].[Мәні]/[Қысқа мерзімді міндеттемелер].[Мәні]

Аталған коэффициенттерді есептеуге ыңғайлы болу үшін оларды «қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері» және «төлем қабілеттілігі көрсеткіштері» деген 2 сұранысқа біріктірген жөн (сурет 2).

Сурет 2. Конструктор режимінде «Төлем қабілеттілік көрсеткіштері» сұранысы

Кесте мен сұраныстардан басқа, деректер базасы нысандар мен есептерді қамтиды. Деректер қорының нысаны – бұл бланк нысанын қайталайтын құрылымдалған терезе. Кестелерге қарағанда пішіндер деректерді өзгертуге, мәнді есептеуге және нәтижені экранға шығаруға мүмкіндік береді[3].

Мысал ретінде «Абсолютті көрсеткіштер» кестесінің нысанын қарастырайық. Бұл нысан бастапқы ақпаратты, атап айтқанда абсолюттік көрсеткіштердің мәнін енгізуге және өңдеуге арналған (сурет 3).

Сурет 3. Конструктор режимінде «Абсолютті көрсеткіштер» нысаны

Нысанның барлық өрістері «Абсолютті көрсеткіштер» кестесінің өрістеріне сәйкес келеді. Ыңғайлы болу үшін мәтіндік мәндерді кодтық белгілердің орнына қою жүргізілді. Код өрістері жасырын, ал «көрсеткіш» өрісі үшін «көрсеткіш» кестесінен мәтіндік мәндер бар ашылмалы тізім көрсетілген.

Есеп – бұл экранда деректерді пішімдеуге, принтерге немесе файлға шығаруға арналған арнайы деректер қор нысаны. Ол базадан қажетті мәліметтерді алуға және оларды қабылдауға ыңғайлы түрде ұсынуға мүмкіндік береді, сондай-ақ деректерді жинақтау және талдау үшін кең мүмкіндіктер береді [3].

Есеп ақпаратты құрылымдауға, оны оқуға және қабылдауға ыңғайлы дәстүрлі құжаттар түрінде ұсынуға мүмкіндік береді. Есеп үшін бастапқы деректер ретінде кестелер немесе сұраныстар қолданылады.

Жобаланып отырған ДБ-да деректерді шығару есептерін дайындау үшін сұраныстар пайдаланылады. Нәтижесінде 2 есеп қалыптастырылады: «Қаржылық тұрақтылық туралы есеп» және «Төлем қабілеттілігі туралы есеп» (сурет 4). Бұл есептерді орындау кезінде қажетті күнді енгізу керек, себебі бұл есептер параметрлік сұраныстар негізінде жасалған.

Жылы	[Абсолютті өтімділік коэффициенті] Коэффициент	[Жылдам өтімділік коэффициенті] Коэффициент	[Ағымдағы өтімділік коэффициенті] Коэффициент
2016	0,64	0,64	0,64
2017	0,61	0,61	0,61
2018	0,07	0,07	0,07

Сурет 4. Конструктор режимінде «Төлемқабілеттілік көрсеткіштер» есебі

Бұл ДҚ-ны әзірлеу бухгалтерлік есеп деректері бойынша кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен төлем қабілеттілігінің талдауын автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Жобаны енгізу кәсіпорындарға келесі артықшылықтарды әкеледі: қажетті ақпаратты жинауға, тіркеуге, сақтауға, іздестіруге, өңдеуге, шығаруға және беруге еңбек шығындарын үнемдеу; негізгі коэффициенттерді есептеу кезіндегі қателер минимумға теңестіріледі; деректерді өңдеу уақытын қысқарту және коэффициенттерді есептеу; тиісті нысандар мен стандарттарда есепке алудың осы саласы бойынша есептілікті құру; ақпараттың сақталуын арттыру, өйткені көшірмелерді әр түрлі орындарда сақтау мүмкіндігі бар; кәсіпорынның жұмыс істеуінің әлсіз жақтарын ерте кезеңдерде анықтау мүмкіндігі; кәсіпорынның қаржылық жағдайын жақсарту мақсатында оны басқару тиімділігін арттыру.

Әдебиеттер тізімі

1. Дүйсембаев К.Ш. Қаржы есептілігін талдау: оқулық.- Алматы: Экономика, 2011. – 347
2. Беспалов М. Анализ финансовой устойчивости организации по данным бух отчетности - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2017. - 104 с.
3. Дубнов, П.Ю. Access 2000. Проектирование баз данных. - М.: ДМК, 2012. - 272 с
4. Савицкая Г.В. Анализ финансового состояния предприятия - М.: Гревцов Паблишер, 2017. - 240 с.
5. Овчаров Л.А., Селетков С.Н. Автоматизированные банки данных. - М.: Финансы и статистика, 2016. - 262с
6. Диго С.М. Базы данных - М.: Финансы и статистика, 2015. - 592 с.

Жылжымайтын мүлікті бағалау процессін автоматтандыру

М.Б.Амиркулова¹, А.Маханова²

¹Э.ғ.м.-бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының аға оқытушысы

²«Бағалау»мамандығының 3-курс студенті

Maral_1970@mail.ru-Asylaii28@mail.ru

^{1,2}Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме. Қазақстан Республикасында нарықтық экономика жеке меншік нысандарының көп түрлілігіне жеке меншік иелерінің қайта пайда болуына әкелді. Меншік иесінің еркі бойынша өзіне тиесілі үйге, пәтерге және басқа жылжымайтын мүлікке иелік етуін, өзінің жаңа тұрғылықты үй немесе кеңсесіне бөлме табуына, бизнеске өз қаражаттарын салуға мүмкіндік туды. Осы тұрғыдан Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүлікті сатып алу және сату процессі өте жиі болғандықтан, оны бағалауды автоматтандыру қажет. Бағалау жұмысымен бағалаушылар айналысады. Сонымен қатар, электронды бағалау сайттары арқылы біз өзіміздің жылжымайтын мүлік объектіміздің нарықтық құнын біле аламыз.

Кілт сөздер: автоматтандыру, бағалау, жылжымайтын мүлік, электронды сайттар, нарық.

Өзінің меншік иелену құқығын жүзеге асырғысы келетін әр адамда көптеген сұрақтар мен мәселелер туындайды. Олардың негізгісі болып жеке меншік құнын анықтау болды. Жылжымайтын мүлікті бағалау бағалаушының міндеті. Бағалау жүргізуге келісім негізінде бағалаушы бағалау объектісінің нарықтық және басқа да құнын анықтау бойынша қызметтерді орындау міндеттерін алады, ал тапсырыс беруші осы қызметтер үшін келісім-шарт бойынша ақы төлеуге міндетті. Бағалау қызметі туралы заңда бағалаушының сонымен қоса тапсырыс берушінің құқықтары мен міндеттері айқындалған. Бағалау қызметін жүзеге асыруда бағалаушы мен тапсырыс беруші арасындағы туындаған дауларды сот тәртібімен шешіледі. Бағалау қызметі лицензиялау ҚР лицензиялау заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүлікті бағалаудың бірнеше тәсілдері бар, оның ішінде ең жиі қолданылатын салыстармалы тәсіл болып келеді. Жылжымайтын мүлікті бағалауға салыстырмалы тәсіл сұраныс пен ұсыныс принципін, сондай-ақ алмастыру принципін көрсетеді. Бағаланатын меншікті сатудың барынша ықтимал бағасының көрсеткішін алу үшін осы ауданда қалыптасқан ұқсас объектілерге соңғы сату туралы деректер мен ұсыныстар бағасы талданады. Ұқсас объектілердің бағасы содан кейін объектілер бір-бірінен ерекшеленетін параметрлерді ескере отырып түзетіледі. Бағаны түзеткеннен кейін оларды бағаланатын меншіктің нарықтық құнын анықтау үшін пайдалануға болады.

Бағалаудың салыстырмалы тәсілі мынадай ретпен орындалады:

- 1) Осындай жылжымайтын мүлікті сату және ұсыну туралы ақпаратты жинау және талдау және салыстыру объектілерін анықтау.
- 2) Қолда бар ақпараттың көлемі мен дұрыстығын ескере отырып, бағалау объектісінің құнын есептеу әдісін таңдау
- 3) Бағалау объектісін сату бағасын немесе салыстыру объектілері ұсынысының бағасын кейіннен түзете отырып, салыстыру объектілерімен салыстыру
- 4) Салыстыру объектілерінің құнына түзетулердің шамасын есепке алу жолымен бағалау объектісінің құнын айқындау